

Liliana CONDRATICOVA

Doctor habilitat în istorie, doctor habilitat în studiul artelor și culturologie. Secretar științific general al Academiei de Științe a Moldovei. Domenii de preocupare: istorie, arheologie, arhitectură, studiul artelor. Cărți publicate: *Arta metalelor din Basarabia*. Chișinău (Tipar: Grafema Libris), 2017; *Destinul giuvaiergiului. Alexei Marco*. Chișinău (Tipar: Notograf Prim), 2017; *Bocancea. Mănăstire de călugări cu hramul Sf. Ap. Petru și Pavel*, Chișinău (Tipar: Tipografia Centrală), 2014; *Ювелирное искусство Бессарабии в первой половине XX века*. Saarbruecken, 2013; *Alexei Marco. Destinul unui bijutier din Moldova*. Iași: LUMEN, 2011; *Arta bijuteriilor din Moldova*. Iași: LUMEN, 2010; *Arta giuvaiergeriei: pietre prețioase și metale nobile. Îndrumar în studiul artei giuvaiergeriei*. Chișinău: Editura GraficDesign, 2008.

DESCOPERIND CHIȘINĂUL, PE URMELE LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN

„Cel mai frumos moment al carierei politice a lui Alexandru Marghiloman a fost prezența lui pe 27 martie 1918 la Chișinău”

Adrian CIOROIANU
istoric, profesor universitar

Orașul Chișinău, cu vechile stradele și clădiri emblematice, devine tot mai frecvent locul unde își dau întâlnire tinerii și vârstnicii, turiștii din străinătate, care doresc să ne cunoască capitala. Rutele turistice elaborate de specialiștii în domeniu vin în ajutor pentru a putea vizita mai multe locuri știute și mai puțin știute din oraș, pentru a pătrunde în legendele urbei și a rămâne cu impresii de neuitat despre aceste locuri memorabile. Un loc aparte revine traseelor turistice specializate, marcate de anumite evenimente cultural-istorice sau personalități notorii care au fost în vizită la Chișinău, în diferite perioade.

Un asemenea traseu ne propunem și noi astăzi în intenția de a regăsi Chișinăul pășind pe urmele lui Alexandru Marghiloman [1], cel care a fost prim-ministru al României, fiind invitat la 23 martie 1918 la Chișinău de delegația basarabeană formată din marii fruntași ai neamului Ion Inculeț, Daniel Ciugureanu și Constantin Stere pentru a discuta problema Unirii Basarabiei cu România. Vom încerca să cunoaștem

Chișinăul alături de Al. Marghiloman pentru a vedea metamorfozele orașului și prin ce poate contribui generația de azi la reabilitarea și promovarea acestei părți importante a patrimoniului cultural și istoric. Pentru a evita unele posibile inexactități și tratări apărute în publicațiile la acest subiect, ne vom baza exclusiv pe „Notele politice” ale lui Alexandru Marghiloman, partea ce se referă la misiunea în Chișinău [2, p. 455-461].

În noaptea de 25-26 martie 1918, spre Chișinău s-a pornit delegația românească, în componența căreia au intrat prim-ministrul Alexandru Marghiloman, generalul Constantin Hârjeu, ministru de Război, Ion Mitilineu, secretar general la Interne, Constantin Garoflid, secretar general la Domenii, Andrei Corteanu, secretar general al Finanțelor, generalul Mircescu, I. Bărbătescu, director general al Siguranței Statului, Al. Kiriacescu, șeful cenzurii presei, colonelul Condeescu, din Jandarmerie, Romulus Voinescu, inspector de Siguranță, co-

Ionelul Gârleșteanu, T. Marinescu, subdirector la Interne, V. Ionescu, comisar de Siguranță și alte oficialități [3].

În dimineața zilei de 26 martie, delegația românească a ajuns la gara de la Ghidighici, fiind întâmpinați aici de conducerea Sfatului Țării. În gara Ghidighici avuse o ședere lungă, după cum își amintește Al. Marghiloman, apoi au intrat în oraș „cu automobilele în cortegiu”, Marghiloman fiind în mașină împreună cu Ion Inculeț. Potrivit amintirilor generalului Ioan Istrati, „În dimineața zilei de 26 martie/8 aprilie, românii au fost întâmpinați la gara Chișinăului de conducerea Sfatului Țării, Ion Inculeț și Pan Halippa, de Daniel Ciugureanu și membrii guvernului său, de generalii români Ioan Istrati, Ernest Broșteanu, Ioan Rășcanu și Ioan Anastasiu, comandanți ai structurilor militare românești în Basarabia, însoțiți de numeroși ofițeri, de notabilitățile capitalei Republicii Moldovenești” [3].

Astăzi gara feroviară din Chișinău are adresa str. Piața Gării nr. 1, fiind și primul punct de la care vom porni promenada noastră prin Chișinăul istoric. La început de secol XX gara din Chișinău se considera un fel de poartă de intrare în capitala Basarabiei, Chișinău.

Primele mențiuni privind gara de trenuri din Chișinău coboară către anul 1870, amintindu-se o clădire temporară din lemn, construită după planurile obișnuite pentru acest tip de construcții din Imperiul rus. Primul tren a intrat în gara Chișinău la 15 august 1871. Tronsonul între Chișinău și Tiraspol a fost pus în funcțiune la 15 / 28 august 1871. Presa timpului menționa că stația din Chișinău este de clasa întâia, este foarte frumoasă și grandioasă, cu o fațadă deosebită, asemănătoare unui castel [4]. S-a format un adevărat complex feroviar pentru acele timpuri: gara fiind înconjurată de ateliere, depouri, magazine, piața pavată. Clădirea temporară din lemn, într-un singur etaj, s-a păstrat doar în descrierile presei de atunci. Pentru că aspectul clădirii nu era pe placul administrației orașului, arhitectul Henry Lonsky a primit ordin de a proiecta o nouă clădire a gării din oraș. În 1870 încep lucrările pentru construirea căii ferate Chișinău – Odesa

care s-au terminat cu puțin înainte de războiul ruso-turc din anii 1877–1878 [5, p. 67].

Clădirea capitală a gării de trenuri, cea unde a ajuns Al. Marghiloman în dimineața zilei de 26 martie 1918, a fost edificată la finele anilor 1870, având ca misiune de a lega Chișinăul cu orașul ucrainean Odesa. Autor al proiectului este arhitectul Henrich Lonsky (Heinrich von Lonsky), iar imaginea gării a rămas înveșnicită în mai multe fotografii ale timpului [6]. Edificiul era în trei etaje, asemănător unui castel, având câteva turnulețe pătrate împodobite cu turla ascuțite. Spațiul gării era foarte confortabil, împărțit în zone pentru pasagerii de clasa I-a, a II-a și a III-a, magazine, cafenele [7].

Gara se considera un fel de porți ale orașului, fiind una dintre primele clădiri văzute de oaspeții capitalei. În timpul celui de-al doilea război mondial, fiind o clădire strategică, gara a suferit în urma bombardamentelor și, deși reparată după 1941, a fost practic distrusă în 1944. Noua clădire a gării feroviare, cea pe care ne-am deprinsă să o vedem în centrul Chișinăului, a fost ridicată în anul 1948 conform proiectului arhitectului L. Ciuprin, consultant principal fiind arhitectul A. Șciusev, căruia îi aparține proiectul grandios urbanistic de restabilire a orașului Chișinău în primii ani postbelici [8, p. 29]. Așa-zisa reconstrucție este una radicală, clădirea nouă nefiind deloc asemănătoare cu vechiul castel proiectat de arhitectul H. Lonsky. O nouă reconstrucție clădirea gării a suferit în 2003, iar în 2013 în scuarul din fața gării a fost instalată compoziția sculpturală consacrată victimelor deportărilor staliniste din 5-6 iulie 1949 „Trenul durerii”, sculptor Iurie Platon. Sculptura din bronz reprezintă un tren de trei metri înălțime și 12 metri lungime, cântărește 15 tone, și reprezintă un grup de oameni care se transformă treptat în părți componente ale unei locomotive [9].

Arhitectul H. Lonsky, care era de origine austriacă, a obținut dreptul de a efectua lucrări de construcție în anul 1883, după proiectul său au fost edificate, între 1846 și 1902, mai multe clădiri-monument în orașul ucrainean Odesa, unele fiind lucrate împreună cu celebrul arhitect A. Bernardazzi [10].

Venind la Chișinău pentru a asista la actul istoric de Unire a Basarabiei cu România, Al. Marghiloman mărturisește că s-a oprit la hotelul „Londra”, un hotel de categoria I în care s-a amplasat „cartierul nostru general”, având și un excelent restaurant. La începutul secolului al XX-lea era unul dintre localurile preferate ale oaspeților importanți ai capitalei, aflat pe str. Pușkin intersecție cu Mitropolitul Varlaam (fosta Gostinnaia). În 1897 hotelul a fost electrificat, în 1901 și-a tras linie telegrafică, corespunzând tuturor cerințelor față de hoteluri elitare [11]. Astăzi clădirea nu se mai păstrează fiind aruncată în aer în anul 1941 [12]. În locul ei, după război, arhitectul A. Șciusev a ridicat o casă de locuit cu trei etaje, folosind piatra care a format cândva hotelul „Londra”. Potrivit imaginii din anii 1940–1941, clădirea hotelului era cu două etaje, cu cornișe frumos lucrate, cu porticuri decorative la intrare, balcoane forjate de metal – un exemplu clasic al edificiilor de acest gen, considerându-se un hotel de elită, de lux [13].

Marghiloman s-a întâlnit la hotelul „Londra” cu miniștrii moldoveni, precum și cu arhimandritul Gurie Grosu (1877–1943), un militant al românismului, fiind și ministru adjunct al Justiției în Guvernul provizoriu din Chișinău.

Prima seară a premierului român în capitala Basarabiei s-a încheiat prin participarea la un dineu, „la domnul Hertza”, pentru 40 de tacâmuri; după 12 urmat de un concert [2, p. 457]. De menționat că asupra imaginii orașului modern arhitectul H. Lonsky a lăsat o amprentă inubliabilă, proiectând asemenea capodopere arhitecturale precum vila urbană a lui Vladimir Herța (primar al Chișinăului și fondatorul Ligii Românești din Basarabia în 1919) construită în anul 1903 (bd. Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 115), în stil eclectic, în formele barocului vienez. Astăzi clădirea se află în gestiunea Muzeului Național de Artă al Moldovei, fiind în stare avansată de degradare, mai ales interiorul acesteia, fiind în așteptarea reconstruirii autentice de ani buni. Putem presupune că anume la casa lui V. Herța a avut loc în seara zilei de 26 martie prânzul și concertul despre care Marghi-

loman amintește în memoriile sale. Este construită într-un etaj, aliniată cu fațadele la linia roșie a străzii. Rezalitul central este încununat de o cupolă cuplată din patru fâșii cilindrice, care susține un parapet din metal forjat. Fațada principală este decorată abundant prin reliefuli sculptate [14, p. 303].

Precizăm, în context, că hotelul „Londra”, vila urbană a lui V. Herța și Clubul Nobilimii se aflau la o distanță relativ mică între ele, astfel fiind asigurat accesul și comunicarea între un hotel de lux, elitar, și casa unde aveau obiceiul să-și dea întâlnire nobilii basarabeni și oaspeți Chișinăului.

În dimineața zilei de 27 martie Al. Marghiloman a ținut două discursuri în ședința Sfatului Țării (astăzi sediul Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice, str. Alexe Mateevici nr. 111) [15]. Clădirea-monument, un loc simbol din inima Chișinăului, ne atrage atenția, păstrând memoria evenimentelor desfășurate acum 100 de ani. Este celebra clădire a fostului Gimnaziu nr. 3 pentru băieți din Chișinău, în care, în luna martie 1918, și-a ținut ședințele Sfatul Țării. Pereții acestei clădiri păstrează încă spiritul epocii, se aud pașii membrilor Sfatului Țării și discursurile înflăcărate. Anume în această clădire, pe 27 martie 1918, cei 86 de deputați ai Sfatului Țării au votat Actul Unirii. Clădirea este inclusă în lista monumentelor de istorie și arhitectură de valoare națională, asupra cărui fapt indică și placa comemorativă instalată pe fațada edificiului actual al AMTAP. Într-un an emblematic pentru spațiul românesc, clădirea a ajuns în vizorul autorităților centrale, fiind inclusă în lista edificiilor prioritare pentru restaurare, în cadrul unui proiect transfrontalier, propunerea aparținând Ministerului Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova și susținută financiar de autoritățile din Iași [16]. Restaurarea clădirii cu păstrarea originalității arhitecturii și elementelor de decor, ajunsă astăzi într-un stadiu avansat de degradare (ultima reparație fiind efectuată prin 2001), ar fi o realizare frumoasă și apreciazabilă pentru ca în finalitate să obținem o bijuterie arhitecturală după cum și se cuvine să fie unul dintre cele mai memorabile și

valoroase edificii istorice din Basarabia. Astăzi, doar o placă comemorativă, în partea stângă a accesului principal în clădire, amintește de acele evenimente importante.

Actualul edificiu al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice (AMTAP) a fost destinat inițial pentru un pension-orfelinat particular pentru copiii nobililor în perioada studiilor. Pensionul a fost construit de inginerul constructor P. Koșelev după proiectul arhitectului Vladimir Țăganco, fiind preconizat pentru un număr de 70 de copii [17]. Lucrările de construcție au fost efectuate de firma ucraineană Simeins & Golsk. Imobilul a fost dat în exploatare în anul 1905. La scurt timp a fost cedat însă Ministerului Învățământului pentru a fi transformat în Gimnaziul nr. 3 „A. Donici” pentru băieți. În anul 1912, la etaj, a fost sfințită o biserică cu hramul Sf. Mucenic Arhidiacon Ștefan, amenajată și asigurată cu odoare de cult de către moșierul din Orhei Ștefan Buzu [18]. Între 1914 și 1918, în interiorul clădirii a fost dislocat spitalul militar. În perioada anilor 1917 – 27 martie 1918, în această clădire și-a ținut ședințele Sfatul Țării, primul parlament al Basarabiei. În toamna anului 1925, clădirea Liceului și spațiul aferent a găzduit Expoziția Generală și Târgul de mostre, la care a participat și Regele Ferdinand I, manifestarea devenind un eveniment remarcabil în viața socială, economică și culturală a Basarabiei. În anul 1926, în fața clădirii a fost instalat monumentul lupoaicei adus de la București, care în 1940 a fost evacuat. Începând cu 1934, clădirea în cauză a devenit sediul Facultății de Științe Agronomice a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, iar din 1945 – cea a Institutului Agricol din Chișinău [19].

Clădirea a fost grav deteriorată în anii celui de-al Doilea Război Mondial, fiind restabilită prin 1950 după proiectul arhitectului Spirer, fiind pierdute irecuperabil aspectul original al acoperișului și unele detalii de decor. După cum afirmă specialiștii în domeniul arhitecturii, clădirea este ridicată pe un plan în formă complexă, având un scuar în față. Edificiul este ridicat în spiritul stilizărilor istorice, cu folosirea principiilor clasicismului francez, o evocare a epocii

europene de instruire, cu influența în compoziția lor a curenților specifice începutului secolului al XX-lea [20].

Deși s-a descris mult latura arhitecturală, în contextul restaurării acestei clădiri, preconizată pentru anul 2018, se cuvine de menționat și decorul interior al edificiului. Scara centrală a edificiului este făcută în două rampe, marcând accesul de la etaj la nivelul superior. În aripa stângă a clădirii în două nivele cu demisol se află casa scării ce marchează accesul la etaj. Balustrăii acestei lucrări din metal reprezintă simple vergi de metal. Accesul secundar la etaj este marcat de o scară în formă de melc, turnată din metal, care posedă urme de utilizare frecventă, desenul mai multor trepte și marcajul uzinei-productor fiind parțial șters [21, p. 307].

O valoare în plus îi conferă clădirii de patri-moniu o superbă scară de fontă, a cărei restaurare este necesară. Scara în formă de melc marchează accesul de la demisol la parter și ulterior la etaj. Pe fiecare treaptă, într-un medalion dreptunghiular, este imprimată inscripția în limba rusă „Uzina lui S. Serbov/orașul Chișinău”, însemnul producătorului – turnătorii lui S. Serbov. Însemnele aplicate pe partea laterală a pieselor executate confirmă realizarea la turnătorii de fontă a lui S. Serbov, administrată în acea perioadă de către arendatorii Mark/Moisei I. Gotlib (1862–1926) și A. Zingher (?-?) [22, p. 97-110]. Desenul treptelor este strict, cu o ornamentație geometrică, formată din romburi stilizate, alungite pe orizontală, cercuri și semicercuri. Spațiul între trepte este decorat printr-un ornament specific turnătoriei lui Serbov, care face cunoscute obiectele: un rând de cercuri executate în volum, amplasate pe orizontală în formă de fagure. La etapa actuală, această piesă unicat se află în stare de degradare, fiind necesare restaurarea artistică a unor trepte sau, după caz, confecționarea unor replici identice cu piesele originale, pentru a se păstra autenticitatea întregii lucrări de fontă.

Totodată, la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului următor, mai multe clădiri au avut acoperișuri frumos și bogat înfrumusețate. Decorarea acoperișului devi-

ne o artă, ornamentația oferind individualitate și personalitate clădirilor, elocvent în acest context fiind acoperișul actualului bloc al AMTAP din Chișinău, constituind pentru acele vremuri o lucrare admirabilă ca realizare artistică și tehnică. Fierarii sau tinichigiii foloseau un variat repertoriu decorativ, explorând posibilitățile forjării, ciocănirii și cizelării metalului. Ca finalitate, se forma o frumoasă dantelă din metal, cu diverse elemente decorative forjate sau turnate (care erau ulterior asamblate), completate de aplice metalice. Elementele de înfrumusețare ale acoperișurilor în majoritatea cazurilor sunt remarcabile prin monumentalitatea lor și prin tratarea detaliilor decorative. Cu regret, astăzi arta de înfrumusețare a acoperișurilor a dispărut, iar timpul, coroziunea și neglijența proprietarilor au dus la înlocuirea pieselor autentice cu alte lucrări noi. Locul frumoaselor piese ornamentale pentru decorul acoperișurilor este preluat de piese ordinare, făcute din materii prime accesibile, în funcție de noile posibilități tehnologice. A dispărut și nevoia în meșteri ai acoperișurilor, care stăpâneau meseria și care au creat imaginea edificiilor de altădată din centrele istorice ale orașelor. Reiterăm faptul că restaurarea clădirii din Chișinău, aflată în stare avansată de degradare (ultima reparație fiind efectuată prin 2001), cu păstrarea originalității arhitecturii și elementelor de decor, ar fi o realizare frumoasă și apreciazabilă, putând obține astfel o bijuterie arhitecturală, un adevărat obiectiv de patrimoniu de valoare națională.

După primul discurs, Al. Marghiloman a părăsit sala de ședințe pentru a vizita Cercul Militar, sediul Corpului 6 Armată („Ne ducem la Cercul militar; un ceai foarte bine servit. Toți generalii și ofițerii prezenți”), unde a băut ceai cu generalul Istrati, ofițerii superiori și generali, după care a revenit în ședința Sfatului Țării, pentru a afla rezultatele votului. Ne-am dorit, în ciuda unei documentații puțin știute, să găsim numaidecât această locație. În anul 1918, pe adresa care ne indică actuala str. M. Eminescu nr. 43, se afla presupusa clădire a Cercului Militar din Chișinău, despre care nu se cunoaște multe lucruri și imagini de epocă.

Cercul Militar a fost construit la începutul secolului al XX-lea, pe actuala str. M. Eminescu nr. 43, într-o casă particulară, care mai târziu demolată și înlocuită cu alt edificiu. Există o carte poștală circulantă în perioada interbelică, alb-negru, 15×9,3 cm, cu una din schițele pentru Cercul Militar din Chișinău, proiect care însă nu a fost realizat [22]. În anii 1930, practic pe același loc, administrația românească a inițiat construcția unei noi clădiri a Cercului Militar Chișinău, folosindu-se proiectul elaborat de arhitectul Emil Guneș, proiectul fiind publicat în Revista „Arhitectura”, ianuarie-martie 1939, București. Clădirea a fost făcută în stil modern, iar deschiderea edificiului s-a făcut deja sub ocupația rusească, arhitectura fiind modificată în stil clasic pentru noul hotel. În prezent în această clădire își are sediul MobiasBanca, azi Banca OTPGRUP (bd. Ștefan cel Mare, 81a).

Mai multe cărți poștale ale vremii indică diferite etape de construcție și funcționare a acestui edificiu Militar: militari români la construcția Cercului Militar, în partea stângă sus fiind vizibilă clădirea Palatului Cultural ne-terminat, în prezent sediul Teatrului Național „Mihai Eminescu” sau având ca fundal Palatul de Justiție (Tribunalul), actualmente sediul Căii Ferate din Moldova (str. Vlaicu Pârcălab nr. 46) [23]. Văzută de sus, forma Art Deco a clădirii imită o navă maritimă, mai ales partea din spate care este curbă, precizând că această clădire este amplasată între două edificii cu statut de monument de istorie și cultură: Teatrul Național „Mihai Eminescu” (bd. Ștefan cel Mare nr. 79) și Sala cu Orgă (bd. Ștefan cel Mare nr. 81, inginer M. Cekerul-Kuș, arhitect A. Bernardazzi) și clădirea primăriei Chișinău (bd. Ștefan cel Mare nr. 83, arhitecți M. Elladi, A. Bernardazzi).

Cel de-al doilea discurs al prim-ministrului Marghiloman a fost susținut după audierea rezultatelor votării și proclamarea Actului Unirii Basarabiei cu România. După care, consemnează Marghiloman în notele sale, „Ne ducem apoi la catedrală, unde Gurie, după ce a ținut o scurtă cuvântare și a proclamat pe regele și pe regină suverani ai țării, a slujit un Te-Deum”, la care a asistat foarte multă lume.

Amintim că Catedrala mitropolitană Nașterea Domnului construită în anul 1838 la Chișinău, Piața Marii Adunări Naționale nr. 12, este un monument de arhitectură de însemnătate națională, a fost edificată la inițiativa mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni (1812–1821), însă proiectul a fost realizat deja pe timpul succesorului său, arhiepiscopul Dumitru Sulima (1821–1844). Este construită în stilul empire rus, din piatră și cărămidă, are trei altare, după proiectul celebrului arhitect Avraam Melnikov. Ansamblul arhitectural include catedrala cu un plan cruciform, clopotnița, demolată în anii '60 ai secolului al XX-lea și reconstruită în 1998 după imaginile de epocă și Porțile Sfinte, proiectate de arhitectul L. Zaușchevici [24].

Ziua de 27 martie 1918 a finalizat cu activități solemne. La ora 21:00, la cazinou, „un prânz pentru 220 de tacâmuri” a fost oferit de Marghiloman pentru membrii Sfatului Țării, notabilități ale orașului, mari proprietari basarabeni, oficiali români [2, p. 460-461]. Aflăm astfel că în seara zilei de 27 martie 1918, prim-ministrul României Al. Marghiloman a dat o recepție oficială cu ocazia semnării Actului Unirii Basarabiei cu România anume în clădirea Clubului Nobilimii (Adunării Nobilimii) [8, p. 23] (bd. Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 103), Muzeul Național de Istorie a României păstrând în colecția sa, în fondul de patrimoniu, o fotografie de epocă de la celebra recepție [25]. Clubul Nobilimii a fost ridicat pe locul unde din 1838 se afla Clubul Englezesc. Clădirea fusese reparată în anii 1846–1850, responsabil de efectuarea lucrărilor fiind arhitectul orășenesc Luca Zaușchevici. Deja în anii 1888–1889 arhitectul H. Lonsky a pregătit proiectul și devizul de cheltuieli pentru construcția unui nou club englezesc în locul clădirii care a suferit în urma incendiului.

Casa Nobilimii (Blagorodnoe sobranie) reprezenta casa întrunirilor nobilimii basarabene, construită în anul 1889, pe locul Clubului Englez, distrus în anul 1886 de incendiu. Clădirea Clubului Nobilimii sau Casa Nobilimii Basarabene a fost realizat în stil clasic cu elemente de baroc, la intrare având un foișor original, iar pe fațadă sculpturi – cariatide. În local aveau loc

serate literare, baluri, concerte și exista chiar un patinoar. Aici aveau loc serate literare, iar în 1918 Sadoveanu și-a prezentat opera. Și-au asumat responsabilitatea pentru reconstruirea clădirii până la 15 decembrie, 1890 arhitecții L. Seidevandt, VI. Țiganco și autorul proiectului H. Lonsky.

Se știe că în anul 1897 în Clubul Nobilimii a fost demonstrat primul film din Basarabia, pelicula fiind adusă de operatorul francez de cinema al fraților Lumière Félix Mesguich (1871–1949), unul dintre primii operatori de film, care în 1897 a realizat un tur prin Rusia, vizitând Odesa, Ialta ș.a., fiind exilat în același an din Rusia [26]. De altfel, Clubul avea o bibliotecă bogată, a construit special o clădire pentru teatru și tot aici un teatru de vară. Prima stație electrică din Basarabia a fost instalată tot la Clubul Nobilimii. În 1925, regele Ferdinand I și regina Maria au vizitat Clubul Nobilimii din Basarabia, de la Chișinău [27].

La începutul anilor 1920 în clădire a fost deschis Teatrul Național din Chișinău, clădirea fiind demolată în 1935 pentru edificarea unui cinematograf, construcție întreruptă în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Prin 1930 aici a funcționat „Teatrul vesel V. Vronski”. În anul 1952, sub conducerea arhitecților V. Voițehovski și M. Berber, pe fundamentul păstrat după cel de-al Doilea Război Mondial, a fost edificat cinematograful „Patria – Emil Loteanu” [28]. Aripa dreaptă a clădirii a fost demolată abia la sfârșitul anilor 1970. În așa fel, vorbim doar despre fundamentul clădirii care s-a păstrat original, clădirea Clubului Nobilimii fiind reconstruită integral. Putem afla cum arată acest club în perioada vizitei lui Al. Marghiloman la Chișinău în baza cărților poștale ale vremii, păstrate în colecția respectivă a Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova [29].

„Părăsesc Chișinăul la 1 dimineața”, aminteste Marghiloman în „Notele politice”. Prezent la Chișinău, la 27 martie 1918, Alexandru Marghiloman a transmis Sfatului Țării salutul Regelui Ferdinand și grațitudinea întregului popor român. Imediat după miezul nopții de 28 martie, la 1 dimineața Alexandru Marghiloman a

părăsit Chișinăul în direcția Iași, însă faptele realizate pentru binele poporului au rămas adânc în memoria basarabenilor, iar noi azi avem posibilitate, grație scurtei vizite a lui Al. Marghiloman la Chișinău, să cunoaștem un altfel de Chișinău și să revenim în vâltoarea evenimentelor anului 1918. Pentru guvernul Alexandru Marghiloman, alipirea Basarabiei era un succes incontestabil. Regele Ferdinand a fost înștiințat în aceeași zi de hotărârea Sfatului Țării.

Referințe bibliografice:

1. <https://anchor.fm/fifpodcast/episodes/Personalitile-Unirii--Alexandru-Marghiloman-e1fent9> (accesat 20.04.2022)
2. Alexandru Marghiloman, *Note politice*, Vol. 3 (1917–1918), Ediție anastatică îngrijită de Marius-Adrian Nicoară, Alfred Vasilescu, Ștefan Davidescu, Buzău: Editura Alpha MDN, 2019, p. 455-461.
3. <https://moldova.europalibera.org/a/29425930.html> (accesat 20.04.2022)
4. Бессарабские областные ведомости, 21 августа 1871 г. / Bessarabskiye oblastnyye vedomosti, 21 avgusta 1871 g.
5. Veronica Cosovan, Chișinăul de altă dată în cărți poștale prezente în Serviciul Carte Veche și Rară, În: Magazin bibliologic, 2010, nr. 3-4, p. 67.
6. <https://www.facebook.com/RetroChisinau/photos/gara-feroviar%C4%83-perioada-%C3%AEncare/957465141024197> (accesat 20.04.2022).
7. Кишинев – железнодорожный вокзал: 150 лет со дня построения / Kishinev – zheleznodorozhnyy vokzal: 150 let so dnya postroyeniya, în: <https://bibliotecamironcostin.wordpress.com/2016/10/05/%d0%ba%d0%b8%d1%88%d0%b8%d0%bd%d0%b5%d0%b2-580-%d0%bb%d0%b5%d1%82-%d0%b7%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d0%b5-%d0%b6%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%b7%d0%bd%d0%be%d0%b4%d0%be%d1%80%d0%be%d0%b6%d0%bd%d0%be%d0%b3/> (accesat 20.04.2022).
8. Mariana Șlapac, Alla Ceastina, Repere în arhitectura Republicii Moldova. În: Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine, ediția a IV-a, septembrie 2021, p. 29, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/12-37.pdf (accesat 20.04.2022).
9. „Trenul durerii” a ajuns în fața Gării. Monumentul în memoria victimelor deportărilor a fost instalat: https://www.publika.md/trenul-durerii-a-ajuns-in-fața-gării-monumentul-in-memoria-victimelor-deportărilor-a-fost-instalat-fotovideo_1511231.html#ixzz-7Rb5zR38x (accesat 20.04.2022).
10. Список зданий. Генрих Филиппович Лонский/ Spisok zdaniy. Genrikh Filippovich Lonski: <https://photobuildings.com/list.php?cid=4&hid=631&lang=ru> (accesat 20.04.2022).
11. <https://diez.md/2017/02/02/foto-descoperiri-urbane-povestea-uitata-hotelului-londra-cel-mai-re-numit-hotel-din-chisinau/> (accesat 20.04.2022).
12. <https://www.facebook.com/RetroChisinau/posts/1683755878395116/>; Архитектура старого Кишинева/ Arkhitektura starogo Kishineva, <http://www.bessarabia.ru/vk.htm>; https://adevarul.ro/mol-dova/actualitate/povesti-chiSinAu-lux-decadenta-hotel-suisse-vezi-galeriile-foto-1_50ad53d57c-42d5a663930ae7/index.html (accesat 20.04.2022).
13. <http://www.george-damian.ro/galerie-foto-chisinaul-in-anul-1940-914.html/hotelul-londra> (accesat 20.04.2022).
14. Liliana Condaticova, *Arta metalelor din Basarabia*, Chișinău, 2017, p. 303.
15. Liliana Condaticova, Edificii de patrimoniu din Chișinău ce au marcat destinul Basarabiei. În: 100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Rolul și contribuția lui Alexandru Marghiloman. Volumul sesiunii internaționale de comunicări științifice. Buzău, 22-23 martie 2018. Buzău: Mad Linotype, 2018, p. 151-156; Liliana Condaticova, Clădirile unirii – Palatul Mitropolitan din Cernăuți și clădirea Gimnaziului nr. 3 din Chișinău, în: *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, Numărul 2(22) / 2018, p. 261-285.
16. http://www.prime.md/ro/una-dintre-cele-mai-frumoase-cladiri-istorice-din-chisinau-a-fost-renovata-cum-arata-acum-academia-d_67956.html
17. Hadei, Daniela, *MÂNDRIE // Ședințele Sfatului Țării au avut loc în sediul actual al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice, iar în prezent această clădire este neglijată de autorități*. <https://www.ziarul-national.md/cladirea-care-a-gazduit-sfatul-tarii/>.
18. Ana Gherciu, *Povestea clădirii în care s-a făcut Unirea*, <https://www.timpul.md/articol/povestea-cladirii-in-care-s-a-facut-unirea-42427.html> (accesat 20.04.2022)
19. Silviu Miloiiu, Cum ne raportăm la patrimoniul nostru istoric: clădirea Sfatului Țării de la Chișinău, http://adevarul.ro/cultura/patrimoniu/cum-raportam-patrimoniul-istoric-cladirea-sfatului-Tarii-chisinau-1_5800bc915ab6550cb88dc123/index.html (accesat 20.04.2022)
20. <http://www.monument.sit.md/alexei-mateevici/111/> (accesat 20.04.2022).
21. Liliana Condaticova, *Piese de feronerie artistică din Basarabia lucrate la turnătoria lui S. Serbov*. În: „Ioan Neculce”, Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei, S.n., Vol. XXII (Iași: Complexul Muzeal Național „Moldova „Iași”, 2016), p. 97-110.

22. <http://dednews.ru/wp-content/uploads/2012/12/kish02.jpg>; <http://www.moldavica.bnrm.md/biblielmo?e=d-01000-00---off-0cartipost--00-1---0-10-0---0---0direct-10---4-----0-1l--11-ro-50---20-about---00-3-1-00-0-0-11-1-0utfZz-8-00&a=d&c=cartipost&cl=CL1.1&d=J30> (accesat 20.04.2022).
23. <http://artdeco-modernist.blogspot.com/2019/04/cercul-militar-chisinau.html> (accesat 20.04.2022).
24. Алла Частина, *Архитекторы Бессарабии (первая половина XIX века)*. Кишинев, 2018/ Alla Chastina, *Arkhtektory Bessarabii (pervaya polovina XIX veka)*. Kishinev, 2018; Alla Ceastina, *The architectural heritage of Chisinau in the first half of the 19th century in literature and sources (Historiographic analysis of scientific sources and publications)*. În: Patrimoniul cultural de ieri: implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine, Iași-Chișinău, 22-23 septembrie 2020, ediția a II-a, p. 108-127.
25. <https://mvu.ro/product/alexandru-marghiloman-la-banchetul-oferit-dupa-votarea-unirii-basara-biei-27-martie-1918-chisinau/> (accesat 20.04.2022)
26. Félix Mesguich, în: https://grimh.org/index.php?option=com_content&view=article&layout=e-dit&id=745&lang=fr (accesat 20.04.2022).
27. Iurie Colesnic, Cluburile Chișinăului de ieri și mai puțin de azi... În: Biblio Polis, Vol. 39 (2011) Nr. 2 (Serie nouă).
28. Швец Юрий. *Благородное Собрание/ Shvets Yuriy. Blagorodnoye Sobraniye*, <http://oldchisinau.com/buildings/sobranie.html> (accesat 20.04.2022)
29. Кишинев. *Благородное Собрание/ Kishinev. Blagorodnoye Sobraniye*: carte poștală. Chișinău, 1912, Alb-negru; 13,9 × 8,8 cm; <http://www.moldavica.bnrm.md/biblielmo?e=d-01000-00---off-0cartipost--00-1---0-10-0---0---0direct-10---4-----0-1l--11-ro-50---20-about---00-3-1-00-0-0-11-1-0utfZz-8-00&cl=CL1.1&d=J40.1&x=1> (accesat 20.04.2022).

Descoperind Chișinăul, pe urmele lui Alexandru Marghiloman

Rezumat. Prim-ministru al României Alexandru Marghiloman a avut o ședere la Chișinău de doar două zile, participând la lucrările Sfatului Țării din 27 martie 1918. Ne-am propus, în baza „Notelor politice”, să restabilim traseul urmat de Al. Marghiloman pentru a cunoaște Chișinăul acelor vremuri pentru a vedea metamorfozele orașului și cum contribuie generația de azi la reabilitarea și promovarea acestei părți importante a patrimoniului cultural și istoric. Itinerarul nostru include gara Chișinău, hotelul „Londra”, vila urbană a lui V. Herța, Gimnaziul nr. 3 de băieți, Cercul Militar Chișinău, Catedrala Nașterii Domnului și Clubul Nobilimii.

Cuvinte-cheie: Chișinău, traseu turistic, gara Chișinău, hotelul „Londra”, vila urbană a lui V. Herța, Gimnaziul nr. 3, Cercul Militar Chișinău, Catedrala Nașterii Domnului, Clubul Nobilimii, patrimoniu cultural, restaurare.

Discovering Chișinău, in the Footsteps of Alexandru Marghiloman

Abstract. The Prime Minister of Romania Alexandru Marghiloman had a stay in Chișinău for only two days, participating in the works of the Country Council (Sfatul Țării) on March 27, 1918. We set out, based on the „Political Notes”, to re-establish the route followed by Al. Marghiloman to know the Chișinău of those times to see the metamorphoses of the city and how today’s generation contributes to the rehabilitation and promotion of this important part of the cultural and historical heritage. Our itinerary includes Chișinău station, The London Hotel, V. Herța’s urban villa, Gymnasium no. 3, Chisinau Military Circle, Cathedral of Christ’s Nativity and The Club of Nobility.

Keywords: Chișinău, tourist route, Chișinău Railway Station, London Hotel, the urban villa of V. Herța, Gymnasium no. 3, Chișinău Military Circle, Cathedral of Christ’s Nativity, Club of Nobility, cultural heritage, restoration.

Gara din Chișinău, începutul secolului XX.

Gara din Chișinău, perioada interbelică.

Sediul nou al Gării, 1956.

Sediul nou al Gării, vedere actuală.

Hotelul Londra la începutul secolului XX

Hotelul Londra în perioada interbelică

Hotelul Londra în perioada interbelică

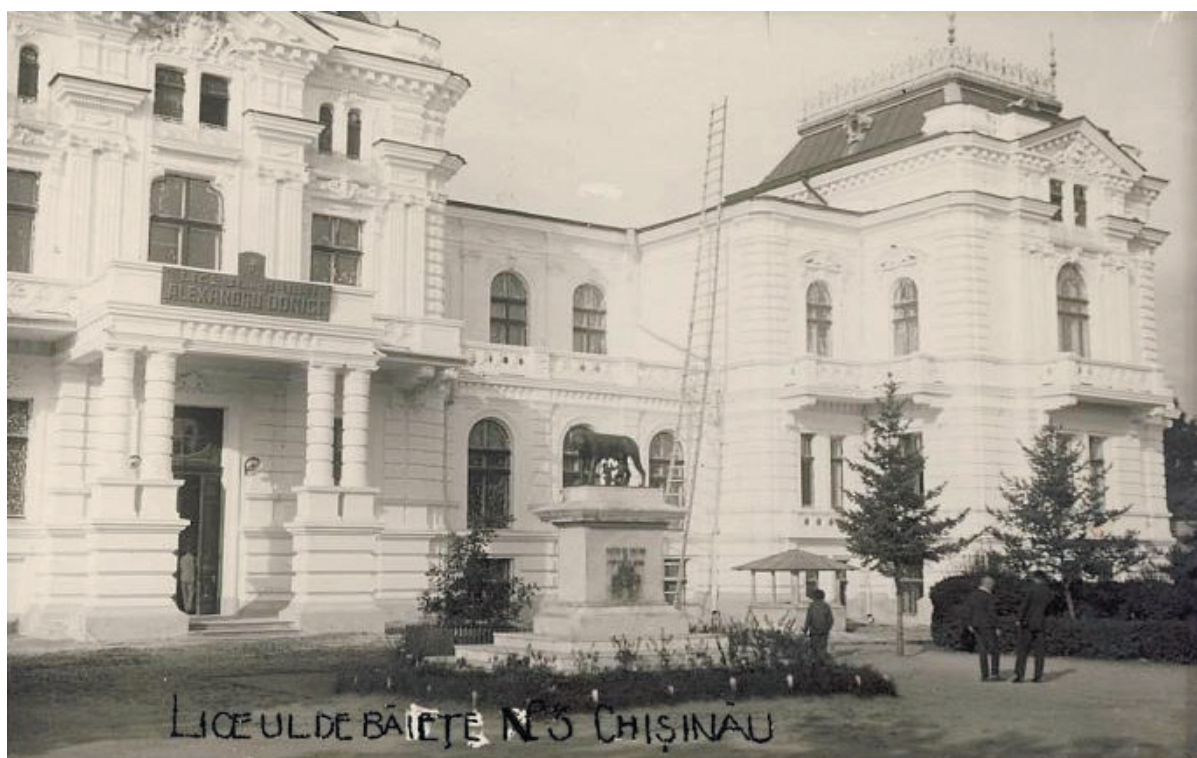
Vila urbană Herța, sediul Ministerului delegatului în Basarabia, perioada interbelică.

Vila urbană Herța, 2022.

Vila urbană Herța, interior, situația 2022.

Liceul nr. 3 de băieți Al. Donici, perioada interbelică.

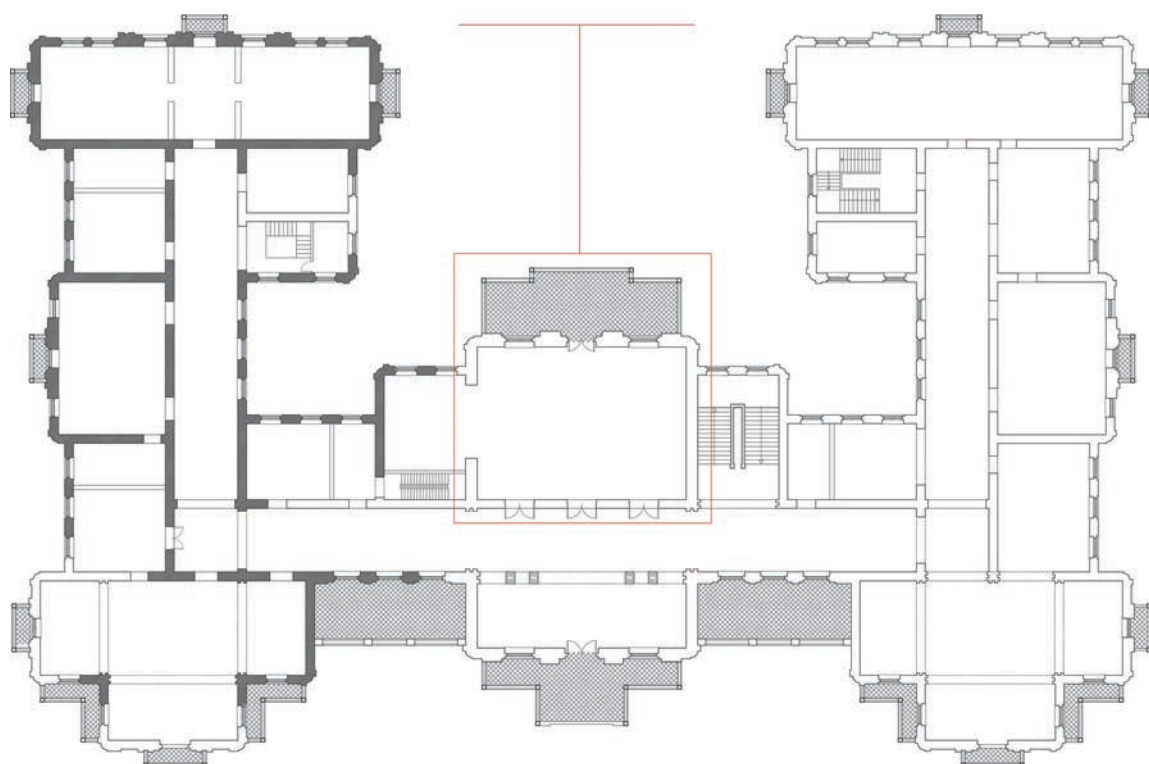
Facultatea de Agronomie, Chișinău.

Reconstituirea fațadelor clădirii Sfatului Țării din 1918 și starea la 2018, arhitect Leo Dumitrașcu.

Reconstituirea fațadelor clădirii Sfatului Țării din 1918 și starea la 2018, arhitect Leo Dumitrașcu.

Sala unde Sfatul Țării a votat la 27 martie 1918 Actul Unirii Basarabiei cu România.

Gimnaziul nr. 3 pentru băieți unde au avut loc ședințele Sfatului Țării.

Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, 2022.

Cercul Militar din Chișinău, 1944 și 2018.

Cercul Militar din Chișinău, proiect nerealizat prin 1930.

Cercul Militar „Chișinău”.

ARH. E. GUNES

Cercul Militar din Chișinău, proiect realizat prin 1930.

Clădirea Cercul Militar din Chișinău, perioada sovietică.

Clubul Nobilimii din Chișinău

Clubul Nobilimii, în perioada interbelică sediul Teatrului Național.

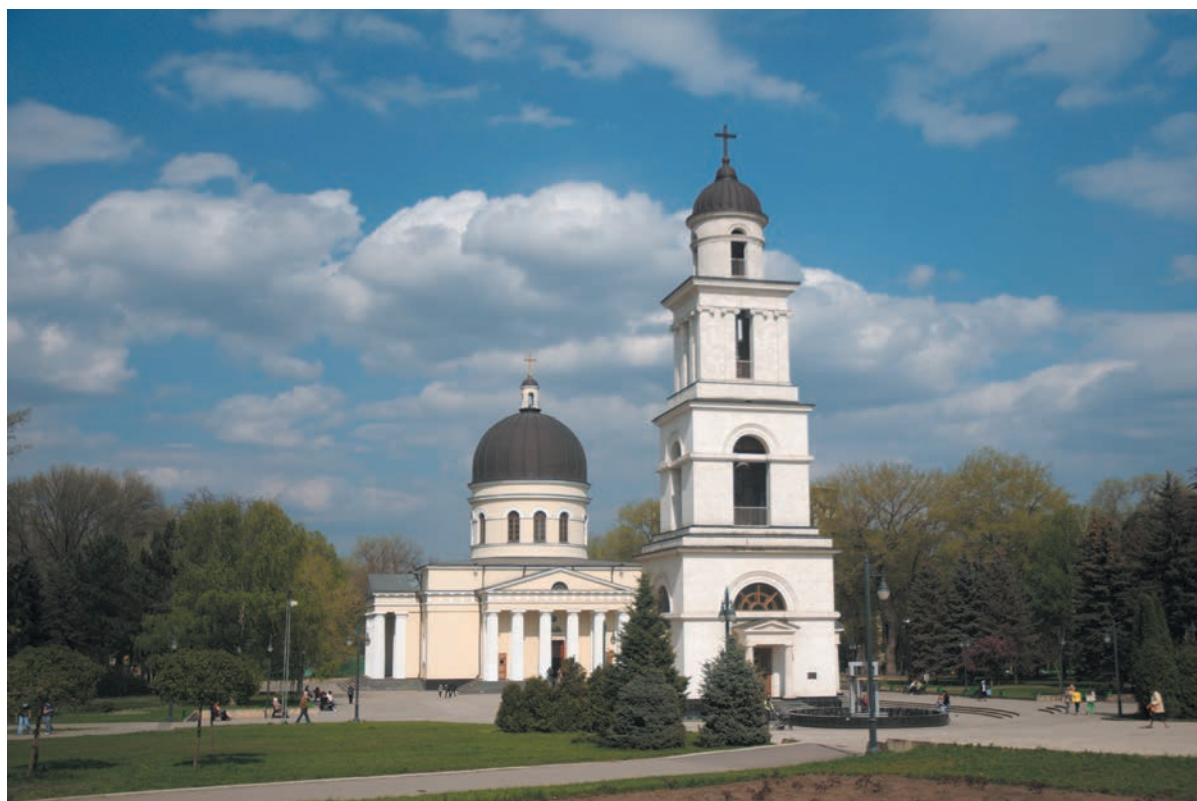
Teatrului Național din Chișinău, perioada interbelică.

Cinematograful *Patria*, ridicat pe fundația Clubului Nobilimii.

Catedrala mitropolitană Nașterea Domnului, începutul secolului XX.

Catedrala Nașterea Domnului și Clopotnița, 2009.

Marghiloman, portret de tinerețe.

Recepția oferită cu ocazia Unirii Basarabiei cu România.